

Hovsep Hayreni: 113. ÖLÜM YILDÖNÜMÜNDE İKİ HINÇAKYAN FİDANIN ANISINA

Posted on 06/11/2017

Türkiye’de idam edilen devrimcilerin 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerinde bilinenlerden ibaret olmadığını geçtiğimiz yıllarda yayınlanan kitaplar sayesinde geniş bir kesim öğrendi. 1915’te Ermeni halkını yok etmeye girişen İttihatçıların öncelikle her yerde hedef toplumun aydınlarını tutuklarken Sosyal Demokrat Hınçakyan partili 20 devrimci tutukluyu da Beyazıt Meydanı’nda asmış oldukları böylece bilinir oldu. Gerçi halen de bu ülkenin sosyalist mücadele tarihini TKP ile başlatanlar var. Onlar devrim şehitlerini anarken de ilk olarak Mustafa Suphi’leri sayıyor ve öncesinde hayatını feda etmiş olan Ermeni sosyalistlerini anmaktan imtina edebiliyorlar. Canları sağolsun. Ama birileri görmezden gelince gerçeklik değişmiyor. Esasen 1915 baharında kurulan darağaçları da İstanbul’dakilerden ibaret değildir. Pek çok vilayette benzer idamlar yapılmış, dahası mahkeme kararı olmadan her yerde yüzlerce Ermeni tutuklu gizli gece infazlarıyla yok edilmiştir. Ama Türkiye kamuoyunda halen bilinir olmayan daha eski idamlar ve üstelik boynu iple değil satırla vurulmuş olan gencecik devrimci fidanlar da var. Paramazlardan çok önce, aynı partinin Şebinkarahisarlı iki genç militanı Hagop ile Hapet, faaliyette buldukları Xarpert’te (Harput) silahlı bir eylemin ardından yakalanmaları sonucu böyle bir intikama maruz kalmışlardır. İnfaz tarihi, yönetimde Sultan Abdülhamit’in bulunduğu 1904 yılının 21 Kasım’ıdır. İnfaz yeri ise 33 yıl sonra yine aynı ayda (15 Kasım 1937) Seyit Rıza’ların darağacına çekilecek olduğu Elazığ’ın (eski ismiyle Mezre’nin) bir meydanı. Kimbilir, belki de aynı meydandır. Bu vesileyle hem Hagop ile Hapet’in, hem de Seyit Rıza ve arkadaşlarının anısını yad etmiş olalım.

Hagop ile Hapet’in yargılandıkları mahkeme, aynı zamanda Xarpert’in önde gelen Ermeni aydınlarından bazılarının uyduruk gerekçelerle bir yıla yakın tutuklu yargılanmalarına sahne

olur. Dönemin yüksek eğitim kurumlarında çalışan, yazarlık ve profesörlük vasıfları olan kişiler devlete karşı silahlı kalkışmayı teşvik etmekle suçlanırlar. Günümüzde muhalif gazeteci-yazar ve akademisyenlerin “terör destekçisi” olarak yaftalanmalarının ne kadar köklü bir devlet alışkanlığı olduğunu da gösteren bir örnektir bu.

Olayın anlatıldığı Xarpert Yev İr Zavagnerı (Harput ve Evlatları) başlıklı Ermenice kitaptan yaptığım özet derlemeyi Yukarı Fırat Ermenileri 1915 ve Dersim başlıklı kitabımda aktarmıştım. Aşağıda bunu olduğu gibi okuyabilirsiniz.

Harput'ta boynu vurulan iki Hınçakyan fidan:

Hagop (Kalusd Andreasyan) ve Hapet (Hapet Tevekelyan)

1900'den itibaren Xarpert ve Mezre'de, Yeprad Koleji ve Azkayin Getronagan Varjarian ile eğitim hayatı yeni bir ivme kazanır. 5 yıl önceki kırım ve talanı görmüş olan gençlik, şimdi boy atmış olarak devrimci ve özgürlükçü ruhla canlanmıştır. Ermenilerin aklından ve yüreğinden isyan ruhunu yok etmeyi amaçlayan Türk yönetimi, tersine bu ruhun daha bir mayalanması ve yayılmasına yol açmıştır.

1896'dan itibaren Hınçak partisinde genel bir gerileme ve Taşnaktsutyun lehine taban kayması olsa da, bu bölgede halen güçlü bir Hınçakyan örgütlülüğü mevcuttur. Kolej öğrencileri ve dışındaki bilinçli gençlik bunun başta gelen dayanağı olur. Bu çevrenin önde gelen Hınçak üyeleri arasında Hagop Boloyan, Muşeg Kürkciyan, Mihran Taşciyan, Xaçadur Sarkisyan, Dr. İmirziyan, Bedros Depoyan (Xuylulu), Arşag Kalusdyan, Senekerim Çalıkıyan (Arapgirli), Sırabion Dabakyan (Diyarbakırlı), Bedros Manugyan (Doktor Benne-Hüseynigli), Hagop Taşciyan, Yervant Nahigyan (Cenevizyan), Hovsep A. Malyemezyan,

Vartan S. Şahbazyan (Pazmaşenli), Mıgırđıç Demirciyan, Harutyun K. Şekerciyan, Aharon Kevorkyan (Hoğeli) ve Harutyun Semerciyan anılıyor.

Tam olarak tarihi belirtilmiyor ama, 1903 ilkbaharında olsa gerek, Şebinkarahisar'dan iki Hınçaklı genç, Hagop ile Hapet Xarper't'e gelir. Harutyun Semerciyan ile birlikte gizli silah nakliyatı görevini üstlenmişlerdir. Amerika'dan göçmenlerin gönderdiği parayla ticaret yapar gibi Rus sınırından sandıklara zula edilmiş silahları bölgeye taşırlar. Semerciyan'ın evinde bir hayli silah birikir. O kendi Türk komşusunun yazlığa gitmiş olmasından istifade ederek işi ilerletmeye çalışır. Fakat bir gün komşusu beklenmedik şekilde eve döner ve pencereden durumu görür. Onun ihbarıyla yarım saat içinde Semerciyan'ın evi askerler tarafından basılır. Yapılan aramada bulunan silahlarla beraber Semerciyan'ı götürür ve hapse tıklarlar. Her türlü işkenceye rağmen Semerciyan bilgi vermez. Hapishanenin helasında ayaklarından baş aşağı asarlar. Bir yolunu bulup bağlarından kurtulur ve kaçmak için pencereden atlar. Fakat yere çakılarak sakatlanınca tekrar yakalanır.

Ondan sonra Harput polisi geniş tutuklamalar yapar. Aralarında öğretmenlerin, tüccarların, avukatların ve öğrencilerin bulunduğu 45 kişi içeri alınır. Tılgadintsi (öğretmen ve yazar Hovhannes Harutyunyan), Prof. Nigoğos Tenekeciyan, Rupen Zartaryan (öğretmen ve sonradan ünlü yazar), Av. Asadur Jamgoçyan, Eczacı Mıgırdiç Efendi, Isdepan Ef. Isdepanyan, Levon Ef. Misakyan, Hagop Fermanyan, Xuri-

Xaço, Harutyun Taşçıyan vd. tanınmış kişiler bunlardan bazılarıdır. Hepsi de az ya da çok işkence görür. Yalnız silah alım işinde arkadaşlarını kandıran Vasak isminde birisi Hagop ile Hapet'in varlığını ifşa eder.

Tutuklamalar başlayınca iki devrimci Xulavank isimli manastırda saklanırlar. Manastırın ruhani lideri onların orada yakalanması halinde bütün cemaatin sorumlu tutulacağını belirterek uzaklaşmalarını telkin eder. Hagop ile Hapet bunu anlayışla karşılar ve ertesi gün Aşvan köyüne giderler. Amaçları oradan Murat Suyu'nu geçip Dersim'e girmektir. Bir defa suyu geçerse güvende olacaklarını düşünürler. Fakat suyu geçirme işiyle görevli Türk kayıkçı yabancı gördüğü bu gençleri sorgu sual eder ve geçirmez. Akşama kadar bekleyip Aşvan'a geri dönerler. Meğer bu geçiş hattı hükümet tarafından denetime alınmış, kayıkçı da polisle ilişkilidir.

Akşam durumu öğrenen iki polis, kayıkçıyla birlikte Aşvan'a gider. Gençlerin hangi evde olduğunu öğrenir ve tutuklamak için eve girerler. Ev sahibi onları yemeğe davet eder, fakat kendileri oturmayıp misafirleri hemen almak isterler. Hagop ile Hapet soğukkanlı davranır, suçlu gibi renk vermez, mesele neyse konuşmak için yemeklerini bitirene kadar müsaade isterler. Sonra bir yandan kendileri,

bir yandan ev sahibi polislere dil döker, parayla vazgeçirmeye çalışır, fakat onlar tutuklamakta ısrarlı davranır. Artık çare kalmadığını gören iki arkadaş bir an ayakta birbirlerine bakar, göz işaretiyle aynı anda silahlarını çekip ateşlerler. Bir polis ve kayıkçı neye uğradığını anlamadan cansız yere yığılır. Diğer polis de ağır yaralanır. İki arkadaş hemen dışarı çıkıp gece karanlığında kayıplara karışır. Sabah olmadan Xulavank'a yetişirler.

Ertesi gün haber yıldırım hızıyla bütün Xarpert'e yayılır. Hükümet hemen olay mahalline 25 asker ve müfettiş gönderir. Olayın geçtiği evdeki bütün hane halkını tutuklayıp Mezre Hapishanesi'ne getirirler. Ermeni halkı gayet tedirgin olur. Hükümet bütün yolları ve köyleri denetim altına alır. Hagop ile Hapet iki gün manastırda kaldıktan sonra yine başka yer aramaya mecbur olur. Pazmaşen köyünden taraftar gençlerin yardımıyla orada bir eve yerleşirler. Hükümet bu olayı çok sıkı takip ettiğinden bölgede uzun boylu kalmalarının yanlış olacağını düşünen arkadaşları, Hagop ile Hapet'i Amerika'ya göndermek üzere imkân araştırır, bu amaçla onları Sursuri köyüne geçirirler.

Yine Vasak'ın işi olduğu sanılan bir ihbarla buldukları ev kuşatılır. Karşılıklı silah sıklarlar. Asker onları diri diri yakmak için evin bir tarafından gazyağı döküp ateşe verir. Bunun üzerine iki devrimci teslim olmayı kabul eder. Silahlarını yere atıp çıkarlar. Askerler eziyet ederek onları zincire vurur ve Mezre Hapishanesi'ne götürür.

Hagop ile Hapet'in yaklaşık bir yıl süren yargılanmaları bir hayli yankı yapar. Ermeni halkı için bu dava Harput'ta benzeri görülmemiş bir hüznün sebebidir. Her defa hapisaneden mahkemeye götürüp getirirken, sakat haldeki Semerciyan'ı en önde, Hagop ile Hapet'i onun peşinde, Yeprad Koleji öğretmenlerinden Nigoğos Tenekeciyan'ı, Tilgadintsi'yi, Rupen Zartaryan'ı, Avukat A.

Jamgoçyan'ı ve başkalarını da sonraki sıralarda yürütürler. Bir örgüt ve silah işiyle bağıntılı olarak çok sayıda entelektüel kişiliğin dokuz ay hapiste tutulması ve "terörist" gibi yargılanması uluslararası ilgiye neden olur. Amerikan ve Fransız konsolosları her defa mahkemede hazır bulunur, kendi büyükelçiliklerine günlük rapor geçerler. Amerikan misyoneri H.S. Barnem ülkesindeki gazetelere yazı yazar ve kamuoyu oluşturmaya çalışır. Sık sık valiyle görüşüp tutukluların masumiyetini kanıtlamaya çalışır, hapis koşullarının iyileştirilmesi için başvurular yapar.

Sosyal Demokrat Hinchag Partisi Emblemi

Nihayet bir yıl dolmaya yakın mahkeme kararını verir. Hagop ve Hapet ölüme, Harutyun Semerciyan 15 yıla, Xuri-Xaço ve başka bazıları 5 yıla mahkûm edilir. Geri kalan 30 tutuklu beraat eder ve serbest bırakılır. Ermeni ruhani öncülüğü etkili kişiler aracılığıyla ve para yoluyla mahkeme kararını bozdurmaya çalışır, İstanbul'a kadar başvurur, fakat hiçbir işe yaramaz. Fransız Koleji'nin Latin misyonerleri de İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği aracılığıyla çaba gösterir, Türk paşalarına büyük paralar vaat ederler, ama hiçbir şey iki devrimci gencin hayatını kurtarmaya

imkân vermez.

1904'ün 21 Kasım sabahı saat 2'de yayılan haber bütün Harput'u çarpar; o gün Hagop ile Hapet'i Mezre'de idam edeceklerdir. Bütün Harput Ermeniliği yas içinde, Türkler ise genelde memnun ve sevinçlidir. Bir Ermeni keşişi hapiste onların son sözlerini alır, kendilerini kutsar ve son duasını okur. Hapishane yönetimi onları 15 gün önce hücreye atmış ve bütün dış ilişkilerini kesmiştir. Bunun zaten idama hazırlık olduğu bellidir. Gerçi vali önceleri Ermenilere yumuşak biri gibi görünür, ama sonra anlaşılır ki idam fermanının çıkarılması için bizzat uğraşmıştır.

Sabah erken kurbanları yüzden fazla askerle çevrili Yukarı Meydan'a getirirler. Gözleri siyah mendille bağlı, elleri zincirli olarak dizüstü çöktürürler. Etraflarında İstinaf heyeti, Meclis-i İdare'nin Türk üyeleri ve başka siyasi ve askerî yüksek görevliler vardır. Fırat kenarında öldürülmüş polis ile kayıkçının dul eşleri de orada hazır. Formalite icabı "katilleri affetmeleri" dilenir. Onlar "Kanımıza karşı kan isteriz" diye bağırır.

Hagop'a sigara verilir ve bir diyeceği olup olmadığı sorulur. Onun son sözü "Millet şen olsun" olur. Sigarası daha bitmeden, Hagop'un bir yanında duran Kesirigli Mehmet Onbaşı, öbür yanında Çarsancaklı Xarı denilen canavar, ikisinin de elinde birer kocaman kasap satırı, verilen işaret üzerine peş peşe iki taraflı vuruşla yiğidin başını dizleri önüne düşürürler. Kanlı cesedi öylece meydanda serili kalır. Çok az sayıda Ermeni, uzaktan gizlice ve yaşlı gözlerle bu şehadeti izler.

Bundan sonra ahali Hapet'in boynunun vurulacağı matbaa önüne hücum eder. Orada da aynı formaliteler, aynı sorular ve cevaplar... Biraz önceki aynı cellatlar kasap satırlarıyla Hapet'in başını da yere düşürürler. Türk kalabalığı ise "Memleket şen olsun" bağırırlarıyla alkış tutar.

Şehitlerin cesetleri üç saat meydanda kaldıktan sonra Ermeni mezarlığına getirilir, ikisi aynı

kabir içine yerleştirilirler.

1908'de Meşrutiyet ilanından sonra bütün mahkûmlar gibi "Aff-ı şahane" olan Harutyun Semerciyan, yarı kötürüm halde hapisten serbest bırakılır. İki genci evinin bahçesinde sakladığından dolayı 5 yıla mahkûm edilmiş olan 70'lik ihtiyar Xuri-Xaço ise günlerinin dolmasına az zaman kala içerde vefat etmiştir. Ermeni halkı Meşrutiyet kutlamalarının uygun atmosferinden yararlanarak iki yiğidinin hatırasını yaşatmak için bir anma töreni hazırlar. Üzerinde Hagop ve Hapet yazılı bir anıt taşı hazırlanır.

Anma töreni Mezre'deki kilisede başlatılır. İki şehidin ruhuna dualar okunduktan sonra bölgenin ruhani öncüsü Kevork Vartabed Arslanyan onların yaşamı, idealleri ve şehadetleri üzerine kısa bir konuşma yapar. Anma korteji mezarlığa ulaşınca orada da deniz gibi bir kalabalıkla buluşulur. Kenardan polisler düzeni sağlamak için korteji denetlerken Türk ahali de buruşuk suratla töreni izler. Mezarın üzerinde son dua okunduktan sonra Sahmanatir Ramgavar, Hay Heğapoxagan Taşnaktsutyun ve Sosyal Demokrat Hınçakyan partiler adına birer temsilci kendi saygı konuşmalarını yapar.^[1]

Kaynak: Manug Çizmeciyan, *Xarpert yev ir Zavagneri* (Harput ve Evlatları), Fresno, 1955, s. 378-389.

Derleyip özetle çeviren: Hovsep Hayreni, *Yukarı Fırat Ermenileri 1915 ve Dersim*, 2015, Belge Yayınları, s. 229-232

^[1] Manug Çizmeciyan, *Xarpert yev ir Zavagneri* (Harput ve Evlatları), Fresno, 1955, s. 378-389.

